

14. Hafta: Sivil Siyasete Geri Dönüş ve 1990'lı Yıllar

12 Eylül askeri darbesinin ardından uygulamaya konulmuş siyasi yasakların devam edip etmeyeceğine dair yapılan 6 Eylül 1987 tarihli halk oylaması sonrası aktif siyasete geri dönen isimlerin ve bilhassa da Süleyman Demirel'in Anavatan Partisi'ne oy kaybettireceğini düşünen başbakan Turgut Özal, erken seçim kararı almıştır. 29 Kasım 1987 tarihinde düzenlenen seçimler öncesinde Seçim Kanunu'nda yapılan ve iktidar partisinin lehine sonuç vermesi muhtemel kimi değişikliklerin de etkisiyle, ANAP oyların %36,29'unu, Meclis'teki milletvekili sayısının ise %65'ini elde etmiştir. Seçimler sonrasında hükümet kurma görevi Özal'a verilmiş ve kendisinin 2. ve Türkiye Cumhuriyeti'nin 46. Hükümeti 21 Aralık 1987 tarihinde kurularak göreve başlamıştır.

Genel seçimlerden iki yıl kadar sonra 26 Mart 1989'da gerçekleşen yerel seçimler ise Özal ve partisi için büyük bir hezimet ile sonuçlanmış; seçim öncesinde yerel seçimlerin kendisi için bir tür güven oylaması olacağını ilan etmiş Özal, ANAP'ın seçimlerden üçüncü parti olarak çıkmasının ardından bir sonraki genel seçimlerde iktidarı kaybedeceği ihtimalini değerlendirmeye başlamıştır. İşte böylesi bir ortamda görev süresi dolmak üzere olan Kenan Evren'in yerine cumhurbaşkanlığına aday olmaya karar veren Özal'ın bu arzusu gerçekleşmiş ve partisi ANAP'ın mecliste çoğunluğa sahip olmasının avantajını kullanarak, 31 Ekim 1989 tarihinde, Turgut Özal, Türkiye Cumhuriyeti'nin 8. Cumhurbaşkanı olarak seçilmiştir.

Özal'ın Cumhurbaşkanı olmasının ardından ANAP'ta parti içi iktidar mücadelesi başlamıştır. Özal'ın parti üzerindeki hâkimiyetinin kesintisiz devam edebilmesine elverişli şekilde davranacağı düşünülen Yıldırım Akbulut ANAP genel başkanlığı ve başbakanlık koltuğuna oturmuştur. Cumhurbaşkanlığı süresince ANAP ile bağlarını hiç koparmayan ve parti içi dengeleri yönetmeye devam eden Özal, Haziran 1991'de Akbulut'un yerine Mesut Yılmaz'ı getirecektir.

1989'un önemli gelişmelerinden bir diğeri, Anayasa Mahkemesi'nin, üniversitelere başörtüsü ile girilmesine olanak tanıyan kanun metnini, dönemin cumhurbaşkanı Kenan Evren'in başvurusu üzerine iptal edilmiş olmasıdır. Yıllarca sürececek olan ve eğitim hakkı konusunda temel bir ihlale işaret eden başörtüsü yasağı sorunu böylece ülke gündemine girmiştir.

20 Ekim 1991 Genel Seçimleri ise ANAP'ın tek başına iktidar dönemini sona erdirmiş; Türk siyasi tarihinde koalisyonlar dönemini yeniden başlatmıştır. Seçim sonuçları uyarınca DYP

%27; ANAP %24; SHP %20,8, RP %16; DSP ise %10.8 oy oranıyla Meclis'te temsil edilmekteydiler. Bu seçimlerle parlamentoda 12 Eylül askeri darbesi öncesine benzer bir tablo ortaya çıkmış, Ecevit, Demirel, Erbakan ve Türkeş adları farklı olsa da 12 Eylül öncesinde lideri oldukları partilerin başına geçerek Meclis'te yerlerini almışlardır. Hükümeti kurma görevi verilen Demirel, SHP ile koalisyon kurma yoluna gitmiş; böylece 1961'de zorlama şekilde ve gönülsüzce kurulmuş olan AP – CHP koalisyonu hariç tutulacak olursa, Türk siyasi tarihinin merkez sağ ve merkez soldaki iki büyük partisi ilk kez birlikte çalışma iradesi göstermiştir.

DYP – SHP koalisyonu, Cumhurbaşkanı Özal'ın müdahaleci yaklaşımları ve 12 Eylül Anayasası'nın bir sonucu olan hükümet – cumhurbaşkanı arasındaki yetki bölüşümü geriliminden şikâyetçiyken Turgut Özal'ın beklenmedik şekilde ölümü gündemi değiştirmiştir. Boş kalan cumhurbaşkanlığı makamına 16 Mayıs 1993'te mecliste yapılan seçim sonrası Süleyman Demirel gelecek ve ülkenin 9. Cumhurbaşkanı olarak görev yapmaya başlayacaktır.

Bütün bunlar olurken Türkiye ile Avrupa Ekonomik Topluluğu arasındaki ilişkiler de boyut değiştirmekteydi. Türkiye'nin Topluluk ile üyelik için ilk başvuru tarihi olan 1959'dan ve Ankara Ortaklık Antlaşması'nın imzalandığı 1963'ten itibaren kurduğu ilişkiler 12 Eylül sonrasında, bilhassa 1985'te Yunanistan'ın Topluluk'a tam üye olmasıyla gerilmeye başlamıştır. Özal hükümeti, kopmak üzere olduğu anlaşılan ilişkileri onarmak saikiyle 1987 yılında Topluluk'a tam üyelik başvurusunda bulunmuştur. Türkiye'nin başvurusuna, demokratikleşme yolunda gerekli adımların atılmaması ile ekonomik ve demografik zafiyetler gibi hususlara dikkat çekilerek olumlu cevap verilmemiş olup, 1990'lı yıllarda bu gerekçelere dinsel ve kültürel farklılıklar ve Türkiye'nin gerek coğrafi gerekse kültürel olarak "Avrupalı" kimliğine sahip sayılıp sayılmayacağı gibi unsurlar da eklenmiştir. 1991 yılında kurulan DYP – SHP koalisyonu sonrasında Özal'ın "ne pahasına olursa olsun tam üyelik" tavrı terk edilerek, öncelik Ankara Antlaşması'nın işletilmesine ve Gümrük Birliği'nin tamamlanmasına verilmiştir. 13 Aralık 1995'te ise Türkiye, Gümrük Birliği'ne kabul edilmiş ve böylece Avrupa Birliği'ne üye olmaksızın Gümrük Birliği'ne dâhil edilmiş tek ülke sıfatını kazanmıştır. AB ile ilişkilerin geliştirilip tam üyelik yolunda ilerlenmesi beklenirken Ocak 1996'da patlak veren Kardak Krizi, süreci bir kez daha akamete uğratmıştır. 1997'de Lüksemburg Zirvesi'nde Türkiye'ye genişleme dalgalarında yer verilmemesi üzerine, Türkiye, AB'yi protesto ederek ilişkileri askıya aldığı ilan etmiştir. 1999 yılında ise Helsinki Zirvesi'nde Türkiye'nin adaylık

statüsü resmîyete bağlanmış ve Türkiye ile AB arasında Katılım Ortaklığı Antlaşması imzalanması kararlaştırılmıştır.

27 Mart 1994 tarihinde gerçekleşen yerel seçimler siyasette yeni bir dönemin başladığının işaretlerini vermiştir. 1991 genel seçimlerinde Milliyetçi Çalışma Partisi ve İslahatçı Demokrasi Partisi ile gayri resmi şekilde gerçekleştirdiği seçim ittifakı sayesinde ülke barajını aşabilen partiler arasında yer alan Necmettin Erbakan'ın Refah Partisi, 1994 yerel seçimlerinde tek başına %19 oy aldığı gibi İstanbul ve Ankara Büyükşehir Belediyeleri'ni de kazanmıştır. Nitekim Refah Partisi bu başarısını 24 Aralık 1995 Genel Seçimleri'nde de tekrarlayacak ve %21,4'lük oy oranıyla birinci parti olacaktır. Ancak Erbakan'ın koalisyonu kurmakta başarılı olamaması üzerine, cumhurbaşkanı Demirel, bu görevi DYP'ye verecek; uzun görüşmelerin ardından 6 Mart 1996'da kurulan ve ANA – YOL olarak anılan DYP – ANAP koalisyonu ise uzun soluklu olamayacaktır. ANA-YOL koalisyonu, TBMM İçtüzüğü'nün yeni kurulan hükümetin güven oylaması esnasında oturuma katılanların salt çoğunluğunun oyunu alması gerektiği şeklindeki hükmünün yerine getirilmediğine ilişkin Refah Partisi tarafından yapılan itiraz başvurusunu değerlendiren Anayasa Mahkemesi tarafından düşürülmüş ve 53. Türkiye Cumhuriyeti Hükümeti, 28 Haziran 1996'da son bulmuştur. Böylece siyasi tarihimizde ilk kez bir hükümet Anayasa Mahkemesi tarafından düşürülmüştür.

Bu gelişmelerden sonra Cumhurbaşkanı Demirel, hükümeti kurma görevini bir kez daha Erbakan'a vermiş, Erbakan da bu kez DYP ile Refah – Yol olarak anılan koalisyonu kurmuştur. Bu hükümet döneminde yaşanan Susurluk Kazası ve ardından ortaya çıkan çeşitli ilişkiler kamuoyunu uzun süre meşgul etmiştir. Refah – Yol hükümetini düşüren gelişme ise 28 Şubat 1997 tarihinde verilen askeri muhtıra olacaktır. "Post-modern darbe" olarak anılan muhtıranın ardından ANASOL – D olarak bilinen, ANAP, DSP ve Demokrat Türkiye Partisi'nden oluşan, CHP'nin de dışarıdan destek verdiği koalisyon hükümeti kurulmuştur. 28 Şubat Muhtırası'nın temelinde kendisine yöneldiği Refah Partisi ise, 16 Ocak 1998 tarihinde, Anayasa'ya aykırı eylemlerin odağı haline gelme suçlamasıyla Anayasa Mahkemesi tarafından kapatılmıştır.

Kamuoyunda "muhtıra hükümeti" olarak isimlendirilen ANASOL- D hükümeti (30 Haziran 1997 - 11 Ocak 1999) de uzun ömürlü olmayı başaramayacaktır. Bu koalisyon, sıklıkla yolsuzluklarla anılır hale gelerek TBMM'de verilen bir gensoru önergesi ile düşürülmüştür. Böylece siyasi tarihimizde gensoru önergesiyle ikinci kez bir hükümet düşürülmüş oluyordu.

Bu gelişmenin ardından Cumhurbaşkanı Demirel, hükümeti kurma görevini Ecevit'e vermiş; Ecevit kurduğu azınlık hükümeti ile ülkeyi 18 Nisan 1999 Genel Seçimleri'ne götürmüştür.

1999 Genel Seçimleri'nde DSP %22.2'lik oy oranıyla birinci parti olurken, onu %18'lik oy oranıyla Devlet Bahçeli'nin genel başkanı olduğu MHP ve %15.4'lük oy oranıyla Refah Partisi'nin kapatılmasının hemen ardından kurulan, genel başkanlığını Recai Kutan'ın üstlendiği Fazilet Partisi takip etmiştir. ANAP ve DYP ise barajı aşıp Meclis'te yer alan diğer partiler olmuştur. Seçimlerin ardından hükümeti kurma görevini üstlenen Ecevit, MHP ve ANAP ile koalisyon hükümetini oluşturmuştur. Cumhuriyet tarihinin en uzun soluklu koalisyon hükümetlerinden olan 57. Hükümet döneminde AB ile uyum sürecine yönelik uyum paketleri çıkartılmaya başlanmıştır. 10. Cumhurbaşkanı Ahmet Necdet Sezer ile Başbakan Bülent Ecevit arasında yaşanan anayasa kitapçığı krizinin tetiklediği 2001 Ekonomik Krizi ile karşı karşıya kalan hükümet, DSP içinde yaşanan ayrışmanın da etkisiyle güç kaybetmiş; Meclis'te 3 Kasım 2002 tarihinde erken seçime gidilmesi yönünde çıkan kararın ardından yaşanan süreç, söz konusu seçimlerde tek başına iktidara gelen Adalet ve Kalkınma Partisi'nin 58. Hükümeti kurması ile sonlanmıştır.

Bu ders kapsamında ele alınan ve yukarıda özetlenen meselelere ilişkin okunması önerilen kaynaklar şunlardır:

Erik Jan Zürcher, Modernleşen Türkiye'nin Tarihi, İletişim Yayınları, İstanbul, 2002, s. 425-432.

Yusuf Tekin - Çağatay Okutan, Türk Siyasal Hayatı, Orion Yayınları, İstanbul, 2011, s. 204-228.